

Fodor Pál, DSc
Tudományos tanácsadó,
az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója

A TÖRÖK HÁBORÚK EMLÉKEZETE

Az előadás a török hódítás korának recepcióját tekinti át a leginkább érintett balkáni országokban, Ausztriában és főleg Magyarországon. Kiindulásként felidézi a modern történet- és politikatudomány két nagy paradigmáját, amellyel az oszmán-törökök és Európa viszonyát szokás leírni: az egyik szerint ez „civilizációs és vallási összecsapás” volt, a másik viszont „összekapcsolt történelem”-ről beszél, és a két világ kölcsönhatásait tartja fontosabbnak. Az előadásban érintett országokban az emlékezés és emlékezetpolitika egyértelműen az első paradigmát követi. Ennek érzékeltetésére az előadás elsőként egy nagy sikert aratott bolgár filmet idéz fel, amiből kiderül, hogy a török kor öröksége a különféle balkáni nemzeteket nemcsak a törökökkel, hanem egymással is szembeállítja. A sorsközösség elutasítása tükröződik a balkáni népek nagy „nemzeti narratívái”-ből is. A magyar emlékezet sok tekintetben hasonló a balkániakéhoz, de el is tér azoktól. A török kor, különösen Mohács, egyfelől a nemzethalál, a gyász, az európai útról való letérés allegóriája lett; másfelől a törökök egyre inkább pozitív megítélése a legújabb korban számos kétértelműséghez vezet még a múltbeli események megítélésben és a mai emlékezetpolitikai akciókban is.

MIKOR ÉPÜLT SZULEJMÁN TÜRBÉJE? – NÉHÁNY „ÚJ” TÖRÖK FORRÁS TANULSÁGAI

A nemzetközi kutatásban többen mindmáig azt vallják, hogy Szulejmán turbéki síremlékét II. Szelim és Szokollu Mehmed nagyvezír közösen alapította 1574-ben. Ennek fő bizonyítékai a nagyvezír 1574-re datált alapítványi okiratai. Az előadás ezekekről a forrásokról kimutatja, hogy nem hitelesek, és a szigetvári komplexumra vonatkozó adatokat feltehetőleg utóbb illesztettek beléjük. A szultáni tanácsi rendeletekből és a szigetvári szandzsák 1579. évi összeírásából nyerhető információk alapján sokkal valószínűbb, hogy az építkezések csak 1575-ben kezdődtek el, és az 1576-ra elkészült komplexum nem Szokollu Mehmed, hanem Murád szultán kegyes alapítványa volt.

Pap Norbert, DSc
Tanszékvezető egyetemi tanár
Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földrajzi és Földtudományi Intézet

Kitanics Máté, PhD
Tudományos munkatárs
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

Gyenizse Péter, PhD
Tanszékvezető egyetemi docens
Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földrajzi és Földtudományi Intézet

Szalai Gábor, PhD-hallgató
Tudományos segédmunkatárs
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

Morva Tamás, PhD-hallgató
Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktoriskola

DUNA – MOCSÁR – KARASICA

A legújabb, 2017 óta zajló történeti földrajzi kutatás az írott források, régi térképek, távérzékelés, a természeti földrajzi sajátosságok értelmezése, a régészeti adattár és részben térinformatikai eszközök felhasználásával modellezte Mohács és térsége korabeli környezeti viszonyait és meghatározta a csata helyének főbb földrajzi jellemzőit.

Az egymást kiegészítő információk alapján az ütközet több fontos helyszínére is fény derült. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy a mohácsi csata helyét egyértelműen kijelöli a mély Duna menti mocsár, a Mohácstól délre fekvő Vizslaki-rét és a forrásokban is szereplő, most beazonosított ősi folyóvölgy, egy hatalmas árok. Ez utóbbi a síkságot keresztülszelve a Törökdombnál futott ki az eszéki útra. A csatára vonatkozó források utalásai alapján a küzdelem éppen itt, az ároknál folyt, és ez az a hely, amely mentén a felek súlyos veszteségeket szenvedtek. Ezért kerültek elő ennek közelében a már eddig is ismert tömegsírok.

A szemtanú Brodarics István, a csata leírásában egy színházi nézőtér módjára elnyúló dombot is említett, amelyen túl a török szultán ütette fel táborát, és amelynek lábánál Földvár falu, valamint az ellenséges lövegek helyezkedtek el. A mostani eredmények szerint az említett domb, a „színházi nézőtér forma” terület a sátorhelyi hát északi részén ismerhető fel, míg Földvár Sátorhely területével azonosítható. Miközben a kutatócsoport meghatározta az ütközet központi területét, kizárta, hogy Majs térsége ennek része lett volna. A földrajzi és történeti adatokon túl ugyanis a majsi területen talált 16. századi hadileletek mennyisége elenyésző. Az új koncepció tehát a Borza pataktól északkeletre, Sátorhely térségébe teszi az ütközet főbb eseményeit, ezzel pedig részlegesen rehabilitálja a Mohács kutatás 19. századi úttörőinek elképzelését a csata helyéről.

B. Szabó János, PhD
tudományos munkatárs, Budapesti Történeti Múzeum – MTA BTK

II. LAJOS HALÁLÁNAK HELYSZÍNE: TÁJ ÉS ORÁLIS HAGYOMÁNY

A király halálának helyszínéről legalább két szóbeli beszámoló született. Az egyiket a szemtanú, Cettritz Ulrich királyi kamarás adta elő Mária királynénak. Ez lehetett a legtöbb külföldi tudósítás forrása. A másik hagyomány a király holttestét eltemető halászsoktól származott. E lehetőség realitását vizsgálja ez az előadás.

*Dr. Ferkov Jakab, PhD
Igazgató
Kanizsai Dorottya Múzeum*

*Dr. Hasanović-Kolutácza Andrea, PhD
Osztályvezető
Kanizsai Dorottya Múzeum*

AZ 1526. ÉVI MOHÁCSI CSATA MEGJELENÉSE, SZEREPE MOHÁCS ÉS KÖRNYÉKÉNEK TÖRTÉNETI ÉS FÖLDRAJZI NÉVANYAGÁBAN

Az 1526. augusztus 29-én lezajlott, tragikusan végződő mohácsi csata a magyar történelem egyik legismertebb eseménye, legtöbbet emlegetett ütközete. A mohácsi csata leginkább a reál való emlékezés által jelenik meg a mohácsi lakosok identitásában.

A Mohács és közvetlen környékén ismert történeti és földrajzi neveket vizsgálva számos olyat találunk, amelyek az 1526-os ütközetre, és az egykori oszmán világra utalnak, vagy annak következményeiből erednek. Előadásunkban a mohácsi csatával kapcsolatos emlékek helyi változatai közül ezen dűlő-, szurdok-, rét- és egyéb határneveket vizsgáljuk.

A nép által alkotott dűlő- és határnevek egyaránt jelentős forrásai a helytörténet-írásnak, az agrártörténetnek, a régészetnek és a néprajznak, mivel a határ régi természeti viszonyai, az egykori művelési formák, a természetett növények és határhasználati módok, valamint az adott földterület birtokbavételének mikéntje mellett, a határban állt egykori településekről, és a területen korábban megtörtént eseményekről is tanúskodnak.

*Kitanics Máté, PhD
Tudományos munkatárs
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet*

*Dr. habil. Gyenizse Péter, PhD
Tanszékvezető egyetemi docens
Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földrajzi és Földtudományi Intézet*

*Szalai Gábor, PhD-hallgató
Tudományos segédmunkatárs
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet*

*Polgár Balázs Dávid
Gyűjteményvezető régész
Honvédelmi Minisztérium
HIM Hadtörténeti Múzeum*

Dr. Pap Norbert, DSc

*Tanszékvezető egyetemi tanár
Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földrajzi és Földtudományi Intézet*

A SZIGETVÁRI MILITARY LANDSCAPE LEANDRO ANGUISSOLA 17. SZÁZAD VÉGI TÉRKÉPEI ALAPJÁN

Szigetvár 16–17. századi történetében számos, a helyi katonai tevékenység által formált tájról információt nyújtó dokumentumot ismerünk. Ezek közül is kiemelkednek Leandro Anguissola császári hadmérnök vázlatrajzai, amelyek az 1689. évi ostromblokádát, illetve a vár és város korabeli szerkezetét mutatják be. Különösen jelentős a mérnöki munkák közül az a 2018-ban, újonnan előkerült áttekintő blokádrajz, amelyik a turbéki szőlőhegyen Szulejmán szultán ekkor még fennálló zarándoktelepülését is ábrázolja. A három térképi ábrázolás összevetése, részletes elemzése mindeddig nem történt meg, így ezek vizsgálata fontos információkkal szolgálhat többek között a korabeli erődrendszer, a településszerkezet, az úthálózat és a tájhasználat viszonylatában is.

*Dr. Papp Júlia, PhD
Tudományos munkatárs
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Művészettörténeti Intézet*

A TOPOGRAFIKUS-ANALITIKUS CSATAKÉP A 16. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN – A MOHÁCSI CSATA ÁBRÁZOLÁSA AZ EHRENSPIEGEL DES HAUSES ÖSTERREICH-BAN

Az 1526. évi mohácsi csata legrészletesebb 16. századi ábrázolása az 1555–1559 körül Augsburgban készült Habsburg dinasztia történet (*Ehrenspiegel des Hauses Österreich*) díszesen illuminált kéziratának 2. kötetében található. Az illusztráció a topografikus-analitikus csataképek közé tartozik, melyek célközönsége elsősorban a katonai mesterségben járatosak köre volt, s melyeken a csatater helyszínének, a hadrendnek, a csapattestek elhelyezkedésének és mozgásának, illetve a harcászati stratégiának áttekinthető, többnyire madártávlatból felvett bemutatásával találkozunk. Azt, hogy ez az ábrázolási típus német nyelvterületen nagyon népszerű volt, nemcsak számos korabeli, az előadásban is bemutatásra kerülő műalkotás (falikárpitok, festmények, sokszorosított grafikák, térkép) jelzi, hanem az is, hogy az *Ehrenspiegel*-ben is több csatajeleneten találkozunk ezzel a kompozíciós sémával.

*Polgár Balázs Dávid
Gyűjteményvezető régész
Honvédelmi Minisztérium
HIM Hadtörténeti Múzeum*

AZ 1687. ÉVI HARSÁNY-HEGYI CSATA RÉGÉSZETI KUTATÁSA

Az 1687. évi „második mohácsi” vagy Harsány-hegyi csata első jelentős hadtörténeti vonatkozású szintetizálása az események 300. évfordulójához köthető. Az 1687. évi második mohácsi csata az 1526. évi összecsapásától eltérő utat járt be az emlékeztetőtörténetben, az feloldódott a magyarországi visszafoglaló háborúk – elsőprő keresztény győzelmet hozó – összecsapásainak (Kahlenberg, Harsány-hegy, Zenta, Belgrád) sorában. A Harsány-hegyi csata

esetében így lokálisabb, Baranya megyei kultusszal számolhatunk, bár államtörténeti szempontból az 1687. évi magyarországi hadjárat nagy jelentőséggel bírt: a pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek elfogadták a Habsburg-ház férfiági öröklési rendjét, valamint azok lemondtak az őket megillető ellenállási jogról, ezzel párhuzamosan pedig megszületett az Erdély közjogi helyzetét a Diploma Leopoldinum kiadásáig szabályzó balázsfalvai szerződés. A Harsány-hegyi összecsapás interdiszciplináris hadtörténeti régészeti kutatása szemléletes példája lehet a hazai csatater-régészeti kutatások perspektíváinak. Az angolszász módszertanon alapuló, az írásos és képi forrásokra, valamint a tárgyi emlékekre egyaránt építő, megkezdett tájrégészeti és régészeti kutatások tovább árnyalják a hadtörténetírásnak a csatáról alkotott képét.

*Reményi Péter, PhD
adjunktus
Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földrajzi és Földtudományi Intézet*

A RIGÓMEZEI CSATÁK EMLÉKEZETÉNEK POLITIKAI HASZNOSÍTÁSA

A terület feletti uralom az államok – különösen a fiatalok, mint Koszovó – esetében megkerülhetetlen kérdés. Itt az állam léte, területe, a nemzet különállása mind-mind vitatott. Emiatt a nemzeti identitás és a területi integritás erősítése folyamatosan napirenden van. Ennek számos eszköze közül jelen munkánkban a Rigómezőhöz, az ország társadalmi, gazdasági, politikai magterületéhez kapcsolódó hadtörténeti narratívákat és azok térbeli/emlékezeti megjelenési formáit és politikai hasznosítását vizsgáljuk. Amellett érvelünk, hogy a terület egy többrétegű hadtörténeti táj, ahol a különböző korok hadi eseményei napjainkig tartó emlékezeti lenyomatot hagytak, melyet napjaink politikai küzdelmeiben az érintett felek hasonlóan hasznosítanak, természetesen más-más narratíva alapján és más-más jelentéstartalmat kihangsúlyozva. A szerb önfeláldozás uralkodó narratívája mellett a legújabbak a függetlenségi harcokhoz és a 2. rigómezei csatához kapcsolódnak. Ezeket a koszovói elitek identitásépítésre, a nemzet és hely összekapcsolására és az európaizáció kapcsán egyaránt használják.

*Szalai Gábor, MSc
Tudományos segédmunkatárs
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet*

*Simon Bertalan, MSc
PhD-hallgató
Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola*

AZ 1526. ÉVI MOHÁCSI CSATA EMLÉKEZETE A KÖZTEREKEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MOHÁCSI TERASZOS SÍKRA

A magyar önazonosságtudathoz hozzátartoznak a törökellenes harcok kitüntetett helyei, amelyek határainkon túl (Rigómező, Nikápoly, Várna, Nándorfehérvár) és azon belül található (Eger, Kőszeg, Mohács, Szigetvár). A törökellenes harcok emlékezeti lenyomatait így

nagyterületi, országos, regionális és kistérségi keretek között is lehet vizsgálni. A közterületek elnevezése speciális szegmense az emlékezeti helyeknek, amelyet országos és helyi emlékezetpolitikai döntések befolyásolnak, hiszen a hétköznapi életben való használatuk során emlékezetünkbe azok a nevek ágyazódnak be leginkább, amelyekkel gyakrabban találkozunk. A kutatás a mohácsi csatához kapcsolódó személyek napjaink magyarországi tér- és utcaelnevezésekben való előfordulását, valamint a mohácsi csatához kötődő földrajzi neveket tanulmányozza, megkísérli meghatározni annak mintázatát. A vizsgálat különös hangsúlyt fektet a Mohácsi teraszos sík földrajzi neveinek elemzésére, ezáltal az igazán hangsúlyos emlékezeti terek feltárására is.

*Varga Szabolcs, PhD
Tudományos munkatárs
Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet*

II. LAJOS HALÁLÁNAK EMLÉKEZETE

Mohács azon magyar emlékhelyek közé tartozik, ahol legutolsó ütközetben elhunyt koronás uralkodónk lelte halálát. A mai emlékezetbe mélyen beleivódott a Csele-patakba fulladó király képe, azonban az eseményről nem maradt fenn szemtanú beszámoló, így már a kortársak is csak elbeszélésből értesülhettek Lajos haláláról. A 16-17. században készült írásos emlékek több változatát is megőrizték a történetnek, és csak lassan kanonizálódott a történet a mai ismert formában. Az első történeti visszaemlékezést elkészítő Brodarics István például nem említett patakot, míg két emberöltővel később Istvánffy Miklós a Karasicához helyezte a tragikus eseményt. A csataterőről készül útleírások rendre megemlékeztek a király halálhelyéről, ám annak megjelölésére csak a 19. században került sor a nemzeti romantika keretében. Az előadás célja bemutatni a téma forrásait és a kanonizáció folyamatát.